

ZEKÎ NECİB MAHMÛD

rındaki eğitim durumunu da yöntem, içerik ve fizikî şartlar bakımından eleştiren Necib Mahmûd bu konuda şu teklifleri getirir: Çağdaş yenilikleri içeren okul binaları yapılmalı, yeni nesiller geçmişleri hakkında bilinçlendirilmeli, yüksek öğretime önem verilmeli, akli savunan, bilimi ve sanatları koruyan bir üniversite eğitimi gerçekleştirilmeli, yüksek öğretimin geliştirilmesinde toplumun gönüllü maddî destek ve katkısı sağlanmalıdır.

Siyaset. Öncelikle siyasette halkın iradesine saygı gösterilmelidir. İrk, kültür gibi herhangi bir konuda ayırım yapmaksızın insan haklarına önem verilmesi, insanların haklarına ve hürriyetlerine saygıyı geliştiren eğitim öğretim programlarının uygulanması gerekir (*Min hizâneti evrâkî*, s. 67-68). Siyasetin bir görevi de bütün insanlık için belâ olan savaşları engellemektir (*a.g.e.*, s. 57). Aynı fikirleri paylaşan çok sayıda siyasî parti yerine birbirinden farklı, açık seçik ilkeler ve tezler ortaya koyan olan partiler kurmak suretiyle insanların siyasete ilgi göstermesine ve sağlıklı tercihler yapmasına imkân verilmelidir (*a.g.e.*, s. 63).

Eserleri. Zekî Necib Mahmûd çok sayıda kitap, makale, ansiklopedi maddesi yazmış ve çeviriler yapmıştır; bazı eserleri şunlardır: **A) Telif. Felsefe ve Mantık:** *Kışşatü'l-felsefeti'l-Yûnânîyye* (Kahire 1935, Ahmed Emîn ile birlikte); *Kışşatü'l-felsefeti'l-hadîse* (Kahire 1936, Ahmed Emîn ile birlikte); *el-Mantıku'l-vaz'î* (I, Kahire 1951; II, Kahire 1961); *Hurâfetü'l-mitâfzîkâ* (Kahire 1953; ikinci baskısı *Mevkîf mine'l-mitâfzîkâ* başlığını taşır, Beyrut-Kahire 1983); *Naẓariyyetü'l-ma'rife* (Kahire 1956); *Hayâtü'l-fikr fi'l-âlemi'l-cedid* (Kahire 1956; Beyrut 1982); *Naḥve felsefetin 'ilmiyye* (Kahire 1958); *eş-Şarku'l-fennân* (Kahire 1960, 1974); *Câbir b. Ḥayyân* (Kahire 1961); *Felsefe ve fen* (Kahire 1963); *Tecdidü'l-fikri'l-'Arabî* (Beyrut-Kahire 1980); *el-Cebrü'z-zâti* (müellifin 1947'de Londra Üniversitesi'nde hazırladığı *Self Determination* başlıklı doktora tezinin Arapça çevirisidir; trc. İmâm Abdülfettâh İmâm, Kahire 1973); *Nâfiẓe 'alâ felsefeti'l-'aşr* (*el-'Arabî* dergisinde yayımlanan makalelerinden kitap haline getirilmiştir; Kahire 1990). **Din, Kültür ve Medeniyet:** *Şurûk mine'l-ğarb* (Beyrut-Kahire 1951, 1983); *el-Ma'kûl ve'l-lâ ma'kûl fi tûrâsinâ el-fikrî* (Kahire 1972); *The Land and People of Egypt* (Philadelphia 1972); *Şekâfetünâ fi müvâceheti'l-'aşr* (Beyrut-Kahire 1976); *Efkâr ve mevâkıf* (Kahire-Beyrut 1983); *Kı-*

yemün mine't-türâş (Kahire-Beyrut 1984); *Rû'yetün İslâmiyye* (Beyrut-Kahire 1987); *Fî Tahdîsi's-sekâfeti'l-'Arabîyye* (Beyrut 1987); *'Arabîyyün beyne's-sekâfeteyn* (Kahire 1990); *Ḥaşâdü's-sinîn* (Kahire-Beyrut 1991, 1992); *Fî Müfterikî't-turuk* (Beyrut-Kahire 1993); *İslâmiyyât: Fî Mefhûmi'l-kıyâde* (Beyrut 1993); *Min hizâneti evrâkî* (Kahire 1996). **Edebiyat:** *Şeksbîr* (Kahire 1943); *Kışşatü'l-edeb fi'l-'âlem* (Ahmed Emîn ile birlikte; birinci kitap: *Fî'l-Edebi'l-kadîm ve edebî'l-'uşûri'l-vüştâ*, Kahire 1943; ikinci kitap: *Fî'l-Edebi'l-hadîş*, Kahire 1945; üçüncü kitap: *Fî'l-Edebi'l-ğarbi ve's-şarkî fi'l-karnî't-tâsi'* 'aşer, Kahire 1948); *Cennetü'l-'abîl* (Kahire 1947, 1951, 1982); *Arzû'l-ahlâm* (müellife Eğitim Bakanlığı'nın Edebiyat Başarı ödülünü kazandıran eserdir; Kahire 1949, 1952); *eş-Şevre 'ale'l-ebvâb* (Kahire 1955; ikinci baskısı *el-Kûmediya el-'arziyye* başlığını taşır, Beyrut-Kahire 1983, 1989); *Eyyâm fî Emrikâ* (Kahire 1955); *Kışşâtü mine'z-zücâc* (Kahire 1947, 1974); *Kuşur ve Lü-bâb* (Kahire 1957); *Kışşatü nefis* (Beyrut-Kahire 1965, 1983); *Vichetü nazar* (Kahire 1967); *Ma'a's-şu'arâ* (Beyrut-Kahire 1976); *Kışşatü 'aql* (Beyrut-Kahire 1983); *Büzûr ve cüzûr* (Kahire 1990). **B) Çeviri:** Eflâton, *Apologia*, *Euthydemus*, *Kriton* ve *Phaidon* diyalogları (Kahire 1936); H. B. Charlton, *Fünûnü'l-edeb* (Kahire 1938, 1945); Victor Andreevich Kravchenko, *Âsertü'l-hürriyye* (Kahire 1367/1948); Will Durant, *Kışşatü'l-hağâra* (Kahire 1950, 1968); Bertrand Russell, *Târîhu'l-felsefeti'l-Ğarbiyye* (birinci kitap, Kahire 1954; ikinci kitap, Kahire 1955) ve *el-Felsefe bi-naẓratin 'amelîyye* (Kahire 1958); John Dewey, *el-Mantık: Naẓariyyetü'l-bahş* (Kahire 1959).

Hakkında Yazılanlar. 1. Âtîf Ahmed, *Nağdü'l-'aqlî'l-vaz'î*. Necib Mahmûd'un düşüncesindeki yöntem sıkıntısını inceleyen bir çalışmadır (Beyrut 1980). 2. Necvâ Hamûde, *Te'sîrü'l-vaz'îyye el-mantıkiyye 'ale'l-fikri'l-'Arabî el-hadîş*. Sorbonne Üniversitesi'nde hazırlanmış doktora tezidir (Paris 1989). 3. Abdülbâst Seydâ, *el-Vaz'îyyetü'l-mantıkiyye ve't-türâşî'l-'Arabî: Nümüzcü fikri Zekî Necib Maḥmûd el-Felsefiyye* (Beyrut 1990). 4. Necvâ Ömer, *el-Cevânbü'l-edebîyye fî kitâbâtî Zekî Necib Maḥmûd* (yüksek lisans tezi, 1991, Aynişems Üniversitesi Arap Dili Bölümü). 5. Fevziye İd Mercî, *el-'Aklü ve vazîfetühü fi fikri Zekî Necib Maḥmûd* (yüksek lisans tezi, 1991, Beyrut Saint Joseph Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi). 6. Abdülkâdir Mah-

mûd, *Zekî Necib Maḥmûd: Feylesü-fü'l-üdebâ'* ve *edibü'l-felâsife* (Kahire 1993). 7. Ahmed Osman, *Ṭarîkunâ ile'l-hürriyye*. Zekî Necib Mahmûd ile hürriyet konusunda yapılan bir mülâkâtı içerir (Kahire 1994). 8. Nûrân Muhammed Fet-hî el-Cezîrî, *Eserü'l-itticâhi't-tahlîlî fi fikri Zekî Necib Maḥmûd* (doktora tezi, 1995, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi). 9. Margot Schellfold, *Authentisch arabisch und dennoch modern? Zaki Nağib Maḥmûds kulturtheoretische* (Berlin 1996). 10. Fâtıma İsmâil, *el-Menhecü'l-felsefî 'inde Zekî Necib Maḥmûd* (Kahire 1999). 11. Necâh Muhsin, *el-Fikrü'l-kavmi 'inde Zekî Necib Maḥmûd* (Kahire 1999). 12. İmâm Abdülfettâh İmâm, *Rihle fi fikri Zekî Necib Maḥmûd* (Kahire 2001). Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde Necib Mahmûd'un görüşleriyle ilgili çok sayıda yazı yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zekî Necib Mahmûd, *Eyyâm fî Emrikâ*, Kahire 1955, s. 53-54, 221; a.mlf., *Kışşatü nefis*, Kahire 1965; a.mlf., *Tecdidü'l-fikri'l-'Arabî*, Beyrut-Kahire 1980, s. 83-84; a.mlf., *Kışşatü 'aql*, Beyrut-Kahire 1983, s. 16, 57, 62, 177; a.mlf., *Mevkîf mine'l-mitâfzîkâ*, Beyrut-Kahire 1983, s. 18-19; a.mlf., *Kiyemün mine't-türâş*, Beyrut-Kahire 1984, s. 100-103; a.mlf., *Rû'yetün İslâmiyye*, Beyrut-Kahire 1987, s. 262, 307; a.mlf., *Ḥaşâdü's-sinîn*, Beyrut-Kahire 1991, s. 18; a.mlf., *Fî Müfterikî't-turuk*, Beyrut-Kahire 1993, s. 41; a.mlf., *Min hizâneti evrâkî*, Kahire 1996, s. 42-43, 49-50, 52, 57, 63, 67-68; Saïd Murâd, *Zekî Necib Maḥmûd: Ârâ' ve efkâr*, Kahire 1994; Münâ Ahmed Ebû Zeyd, *el-Fikrî'd-dinî 'inde Zekî Necib Maḥmûd*, Beyrut 1416/1996; A'âmü'l-edebî'l-'Arabîyyi'l-mu'âşır (nşr. Robert B. Campbell), Beyrut 1996, II, 1188-1191; Âtîf el-İrâkî, *el-'Aql ve't-tenvir fi'l-fikri'l-'Arabîyyi'l-mu'âşır*, Kahire 1998, s. 493-520; Ahmed el-Alâvine, *Zeylü'l-'A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 88; Nizâr Abâza - M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-'A'lâm*, Beyrut 1999, s. 102; Şeltâğ Abdûl, "Zekî Necib Mahmûd-Edîben", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, XIII, Trablus 1996, s. 326-343; İzzet es-Seyyid Ahmed, "Maḥmûd (Zekî Necib)", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 2007, XVIII, 110-112.

SAÏD MURAD

**ZEKKÂK
(الزكَّاق)**

Ebü'l-Hasen Alî b. Kâsım b. Muhammed ez-Zekkâk et-Tüçibî el-Fâsî (ö. 912/1507)

Mâlikî fakihî.

Ailesinin kökeni Tüçib adlı Yemenli bir kabileye dayanır. Zekkâk lakabı bir meslekle ilgili olmayıp bizzat kendisinin belirttiğine göre zengin dedesinin dedesi erkek

çocukları yaşamadığı için yeni doğan erkek çocuğunun üzerine bir tulum (zakk) zeytinyağı dökmüş, sonra da yağı tasadduk etmiştir. Bunun üzerine çocuk "zü'z-zak" diye meşhur olmuş, torunları da böyle anılagelmiştir (İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, II, 476; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 343). Fas'ta Endülüs Camii hatibi olarak görev yaptı. Dönemin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî'nin yakın dostu idi. Ayrıca onun oğlu Abdülvâhid b. Ahmed el-Venşerîsî'nin sadece ulemânın önde gelenlerinin katılabildiği özel meclislerinde bulundu (Venşerîsî, s. 156; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, II, 163). Kaynaklar Zekkâk'ın devrin önde gelen âlimlerinden sayıldığı; fıkıh usulü, hadis, tefsir, sarf ve nahvin yanında birçok ilimde söz sahibi olduğu noktasında müttetik. Bazı eserlerini manzum olarak kaleme almasından edebiyatla da ilgilendiği anlaşılmaktadır. Mâlikî fıkının temel metinlerinden olan Halîl b. İshâk'ın *el-Muhtasar*'ını elinden düşürmediği nakledilir (Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 343). Zekkâk'ın öğrencilik yıllarına dair bilgiler son derece sınırlıdır. Fas'ta, bir süre de Endülüs'te ve özellikle Gırnata'da birçok âlimden ders aldığı tahmin edilmekle birlikte kaynaklarda sadece iki hocasının ismi zikredilmektedir: Fas'ta Allâme Ebû Abdullah el-Kavri ve Endülüs'te mutasavvıf fakih Ebû Abdullah el-Mevvâk. Belli başlı öğrencileri arasında devrin fakih ve müftüsü olarak anılan oğlu Ahmed ile önemli dil bilginlerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Yüseytinî sayılmaktadır (Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 29-30, 57). Ebü'l-Hasan ez-Zekkâk 6 Şevval 912 (19 Şubat 1507) tarihinde Fas'ta vefat etti. Hemen bütün kaynaklarda vefat ettiği yerde yaşının hayli ilerlemiş olduğu kaydedilir. Hayır sever, faziletli, sâlihleri ziyaret eden, boş söz ve davranışlardan uzak duran, vaktini ilimle geçiren bir âlim diye tanıtılır. Torunu Abdülvehhâb b. Muhammed, hocası Abdülvâhid b. Ahmed el-Venşerîsî'nin vefatının ardından Fas şehrinin kadısı ve müftüsü olmuştur. Onun da dedesi gibi Halîl'in *el-Muhtasar*'ını ezbere bildiği ve eserin bütün meselelerine büyük vukufu bulunduğu nakledilir (İbn Asker el-Mağribî, s. 55-56; Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 57).

Eserleri. 1. *Tuḥfetü'l-hükkâm bi-meşâ'ili't-tedâ'i ve'l-aḥkâm* (Lâmiyyetü'z-Zekḳâk / Lâmiyyetü'l-aḥkâm, çeşitli konulardaki diğer bazı eserlerle birlikte Fas 1310, 1317, 1319). İslâm muhakeme usu-

lüne dair manzum bir eser olup Faslılar'ın ameline ilişkin önemli bilgiler içermesi bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle dönemin kadılarının başvuru kaynaklarında yer almıştır. Eser başta müellifin oğlu Ahmed ve Meyyâre olmak üzere birçok âlim tarafından şerhedilmiştir (şerh ve hâşiyeleri için bk. Abdülazîz Binabdullah, s. 143, 148-149; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1501-1504). Bunlardan İbn Süde'nin *Tuḥfetü'l-huẓẓâk fi şerḥi Lâmiyyeti'z-Zekḳâk* adlı şerhi meşhurdur. Bu şerh üzerine Ali b. Abdüsselâm et-Tüsûlî, Mehdi el-Vezzânî ve Sanhâcî gibi âlimler çok sayıda hâşiyeye yazmıştır (Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1503-1504). *Lâmiyyetü'z-Zekḳâk* Fransızca'ya tercüme edilmiştir (trc. Ould Abdelqader – Merad ben Ali, Casablanca 1927). 2. *el-Menhecü'l-müntehab ilâ kavâ'id-i-uşûli'l-mezheb*. Müellifin, fıkıh kaidelerini özlü biçimde nazma çevirmek amacıyla ve temel fıkıh kaynaklarından hareketle kaleme aldığı ifade ettiği eser (Mencûr, *Şerḥu'l-Menhec*, I, 100; II, 269) on dokuz mükadime, 415'i bunlar üzerine tahrir edilen kavâid ve mesâil, dokuzu da hâtime olmak üzere toplam 443 beyitten meydana gelmektedir. Eserde muhtelif usul ve fûrû kaideleri, Mâlikî ulemâsının mezhep içi ihtilâfları dikkate alınarak on sekiz fasılda sıralanmaktadır. Zekkâk, *el-Menhecü'l-müntehab*'a bir şerh yazmak istediğini eserdeki bir beyitte söylemektedir; ancak bu şerhi tamamlamadan vefat etmiştir (a.g.e., I, 102). Zekkâk'ın oğlu Ahmed'in de *el-Menhec*'i şerh etmeye başladığı, yaklaşık yarısına kadar geldiğinde onun da vefatından dolayı şerhini tamamlamadığı, Zekkâk'ın torunu Abdülvehhâb'ın da bu eserin bazı beyitlerini şerh ettiği nakledilir (Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 139, 277). Eser üzerine başka şerhler de yazılmıştır. Bunlardan, özellikle Meyyâre'nin *Tekmilü'l-Menhec* adıyla meşhur olan *Büstânü fikeri'l-mübhec fi tekmi'l-l-Menhec* isimli şerhi üzerine de çalışmalar yapılmıştır (şerh, hâşiyeye ve ihtisar çalışmaları için bk. Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1947-1949). Eserin tamamını Mâlikî fakihi Mencûr mezhebin temel metinlerinden faydalanarak şerh etmiştir. Şârih, sadece ana metindeki beyit ve kaideleri izah etmekle yetinmeyip bunları fikhî meselelere de uygulamıştır. Mencûr bu eserini *el-Muhtasarü'l-müzheb min Şerḥi'l-Menhec*'i *müntehab* adıyla ihtisar etmiştir. 3. *Mesâ'il fi'd-dîn*. Klasik kaynaklarda adı geçmeyen bu esere ait çeşitli yazma nüshalarda eser 4 ile 30

varak arasında değişmektedir (*el-Fihrisü'ş-Şâmil*, IX, 544). Zekkâk'ın Halîl'in *el-Muhtasar*'ını şerh etmeye başladığı, fakat hayız yahut evkât bahsine geldiğinde vefat ettiği nakledilir (Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 57).

BİBLİYOGRAFYA :

Venşerîsî, *Vefeyât (Elfü sene mine'l-vefeyât* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 156; İbn Asker el-Mağribî, *Devḥatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 55-56; Mencûr, *Şerḥu'l-Menhec*'i *müntehab ilâ kavâ'id-i'l-mezheb* (nşr. Muhammed eş-Şeyh Muhammed el-Emin), Mekke-Beyrut 1423/2003, I-II; ayrıca bk. nesredenin girişi, I, 15-73; a.mlf., *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 29-30, 57-59; İbnü'l-Kâdî, *Dürrü'l-hicâl*, III, 252; a.mlf., *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1393/1974, II, 476-477; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullâh el-Herâme), Trablus 1408/ 1989, s. 139, 277, 343; Ebü's-Şitâ b. Hasan el-Gâzi es-Sanhâcî, *Mevâhibü'l-hallâk 'alâ şerḥi'l-Tâvüdü li-Lâmiyyeti'z-Zekḳâk*, Kahire 2008, I-II; *Mesâ'atü a'lâmi'l-Mağrib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1400/1980, II, 821-822; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fikhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 143, 148-149; İdrîs b. Mâhi el-İdrîsî el-Kaytânî, *Mu'cemü'l-maḥbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 142-143; Haccî, *el-Fikrû's-sâmi fi târihi'l-fikhi'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, II, 312-313; *el-Fihrisü'ş-şâmil: el-Fikh ve uşûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1423/2002, VIII, 479-482; IX, 544; X, 642-643; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûḥ ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 1501-1504, 1947-1949; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullâh Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1427/2006, II, 94-95, 131, 163; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nürî'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikîyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 137. ÖZGÜR KAVAK

ZEKVÂN b. ABDULLAH

(bk. EBÜ SÂLİH es-SEMMÂN).

ZEKVÂN b. ABDÜKAYS

(ذكوان بن عبدكيس)

Ebü's-Seb' Zekvân b. Abdikays
b. Halede el-Ensârî
(ö. 3/625)

Sahâbi.

Medine'de doğdu. Hazrec kabilesinin Âmir b. Züreykoğulları kolundan olup İslâm'a ilk giren Medineliler'dendir. Akabe biatlarından önce, Medine'nin ileri gelenlerinden olan ve tevhid inancıyla bilinen Es'ad b. Zürrâre ile bir konuda ihtilâfa düşmüşler, bu ihtilâfi halletmek için Mekke'ye giderek müşriklerden Utbe b. Rebîa'